

Sisukord.

Osundatud teosed-----	1
§ 1 Riikliku õiguskaitse ülesanded -----	3
§ 2 Hagi mõiste-----	6
§ 3 Hagide liigitus-----	12
§ 4 Deklaratiivsed (samme- ja tuvastus-) ha- gid ja nende vahekord-----	14
§ 5 Muundushagi-----	19
§ 6 Muundushagide liigitus-----	25
§ 7 Muundushagi elemendid-----	28
A. Muundushagi sisu ehk siht-----	28
B. Muundushagi ese ehk aine-----	29
C. Muundushagi alus-----	37
§ 8 Muundushagi õigused muundushagi alusena-----	41
A. Subjektiivsete õiguste liigitelu-----	41
B. Muundusõiguste olemus-----	43
C. Muundusõiguste tekkimine-----	46
D. Muundusõiguste lõppemine-----	48
E. Muundusõiguste liigitus-----	54
F. Muundusõiguste teostamine -----	57
§ 9 Muundusotsuse toime-----	60

Osundatud teoseid.

1. Degenkolb, H., Einlassungszwang und Urteilsnorm. Beiträge zur materiellen Theorie der Klagen insbesondere der Anerkennungsklagen. Leipzig, 1877.
2. Fromme, H., Das Gestaltungsrecht als "sonstiges Recht" im Sinne von § 823 Abs. 1 BGB. Ein Beitrag zur Lehre von den Gestaltungsrechten. Göttingen, 1934.
3. Kisch, W., Beiträge zur Urteilslehre. Festschrift für A.S.Schulze. Leipzig, 1903.
4. Kohler, J. Prozesshandlungen mit Zivilrechtswirkungen. Zeitschrift für deutschen Civilprozess. Bd. 29. Berlin, 1900.
5. Kroll, W., Klage und Einrede nach deutschem Recht. Berlin, 1884.
6. Leonhard, R., Der Anspruchsbegriff des Entwurfs eines bürgerlichen Gesetzbuches für das deutsche Reich. Zeitschrift für deutschen Civilprozess. Bd. 15. Berlin, 1891.
7. Oertmann, P., Grundriß des deutschen Zivilprozessrechts. Leipzig, 1930.

8. Plósz, A., Beiträge zur Theorie des Klage-
rechts. Leipzig, 1880.
9. Schlochoff, W., Die Gestaltungsrechte und
ihre Übertragbarkeit. Niedermarsberg, 1933.
10. Scholz, H., Historische Entwicklung und
rechtliche Natur der Abänderungsklage. Pots-
dam, 1929.
11. Steinbeisser, A., Die rechtliche Behandlung
der Gestaltungsrechte. Göttingen, 1935.
12. Vaskovskii, E.V., Utšebnik graždanskago p
rotsessa. Moskva, 1917.
13. Wach, Adolf, Der Feststellungsanspruch.
Ein Beitrag zur Lehre vom Rechtsschutz-
anspruch. Leipzig, 1888.
14. Weismann, J. Die Feststellungsklage. Bonn,
1879.

§1 Riikliku õiguskaitse ülesanded.

Riigi üheks olulisemaks ülesandeks on tagada õiguskindlust. Ainult ühiskonnas, kus on tagatud õiguste rahulik teostamine, on tagatud selle ühiskonna korrapärane areng. Jga inimene võib omada õigusi ja ta omab neid teise inimese vastu. Jga õigustuse paratamatu korrelaat seisab teise isiku kohustuses seda õigustust arvestada. See kohustus võib lasuda kõikidel, nagu see esineb absoluutsete õiguste juures, või ka üksikutel- relatiivsete õiguste puhul. Selle paratamatuks järelduseks on, et tekivad eraõiguste kollisioonid. Mitu isikut võivad omada samasuguse sisuga õigusi, millede kõikide teostamine üksteise kõrval pole võimalik, samuti võib tekkida vastukäiva iseloomuga õigustusi. Kollisioonideks laiemas mõttes tuleb tähendada ka juhtumeid, kus on olemas küll üks ainus õigustus, mille enesele kuulumist taotlevad aga mitu isikut. Tavaliselt mõeldakse kollisiooni all erinevate isikute poolt samale esemele selliste õigustuste oma-

mist, mis üksteise teostamist takistavad.

Peale nende tõeliste või arvatavate õiguste kollisiooni takistavad õigustuse teostamist õiguse rikkumised. Need tekivad absoluutsete õiguste juures positiivsete, õigust kas täielikult või osaliselt piiravate tegudega, relatiivsete õiguste juures kohustuste täitmise keeldumises, kuna kohustatu ei täida seda, mis moodustab tema kohustuse sisu.

Üksiku isiku õiguste rikkumistest tekkivaid tülisid võib ainult seeläbi kõrvaldada, et riik annab kannatanule õiguskaitset, sundides rikkujat loobuma rikkumisest või selle tulemusi kõrvaldama. Et omaabi ühelt poolt pole küllaldane, et säilitada kindlat ja püsivat õiguskorda, teiselt poolt võib tekkida kergesti omaabi piiride ületamine, siis võib kannatanule omaabi lubada vaid erandjuhtumitel.

Eraõiguslikku õiguskaitset teostab riik tsiviilprotsessi kaudu. Tsiviilprotsess on avalik-õiguslik institutsioon eraõigusliku õiguskorra kindlustamiseks. Kuivõrt õiguskord tunneb subjektiivseid õigusi, teostatakse nad tsiviilprotsessi kaitsele. Sellele kaitsele omavad õigusühiskonna liikmed nõud-

lust (Anspruch), mis on nendele antud vastutasuna omaabi eest. See kaitse võimaldatakse kohtuotsusega ja sundsooritamisega protsessipidamiskorras normitud menetluses riigi jurisdiktsiooniliste organite poolt õiguskorra liikme nõudel ¹⁾ .

Jgale kodanikule kuuluvat õiguskaitse-nõudlust teostatakse hagiga. Käesoleva töö ülesandeks ongi käsitleda hagi mõiste ühte allliiki-muundushagi. Seejuures tuleb kindlaks määrata ta asetus õiguskaitse vahendite hulgas, eriti aga selgitada tema vahekorda samme- ja tuvastushagiga, samuti tema seisundit hagiõigusega üldse, mille tähtsa avaldusvormina ta esinebki. See ülesanne tundub tähtsana eriti seetõttu, et senini pole ilmunud mingit monograafilist uurimust ega selgitavat artiklitki muundushagi kohta. Tugevad lahkarmused esinevad ka tavalistes tsiviilprotsessi õppe- raamatutes muundushagi olemuse ja tema erinevuse kohta teistest hagi liikidest.

1) Vt. lähemalt seda küsimust A. Wach, Der Feststellungsanspruch. Ein Beitrag zur Lehre vom Rechtsschutzanspruch. Leipzig, 1888, lk. 15 jj.

§2 Hagi mõiste.

Tsiviilprotsessiteaduses vaieldavaimaks probleemiks on hagi mõiste. Tehakse vahet hagi materiaalse ja formaalse mõiste vahel. Formaalsõiguslikult tähendab hagi hageja õigust asja arutamisele ja kohtuotsusele ²⁾. Avalikõigusliku õigustusena kuulub ta igale õigussubjektile. Kohustatuks on riik, kes omaabi kaotamisega on enesele võtnud kohustuse iga üksiku õiguskorra liikme huvide kaitsmiseks. Ta on sekundaarne õigus ³⁾, sest tema oluliseks sisuks on üksikule subjektiivse eraõiguse alusel kuuluv huvi saada riigi kaasabi subjektiivse eraõiguse

2)P. Oertmann, Grundriss des deutschen Zivilprozessrechts. Leipzig, 1930, lk. 23.

3)Oertmann, op.cit., lk.2. Vrd. ka H. Degenkolb, Einlassungszwang und Urteilsnorm. Beiträge zur materiellen Theorie der Klagen, insbesondere der Anerkennungsklagen. Leipzig, 1877, lk. 74 jj.

realiseerimiseks. See huvi on sekundaarne nende primaarsete huvide suhtes, millede rahuldamist taotletakse. Formaalne hagiõigus on abstraktne ja autonoomne ⁴⁾, omab formaalset ilmet, erinev ja lahus primaarsetest huvidest, mille realiseerimist ta taotleb (asjaõigused, perekonna- jt. õigused). Ta kuulub igale ühele mitte kui materiaalse õiguse kandjale, vaid nagu kodanikule mitte vastaspoole, vaid riigi vastu. Ta esemeks on riigi jurisdiktsionaalne aktiviteet. Tema realiseerimiseks pole vaja subjektiivse õiguse olemasolu. Nõuetele vastava hagipalve esitamine on ta praktiline individualiseerimine. Hagipalve esitamine loob protsessi kui õigus-suhte, ühelt poolt hageja ja kohtu, teiselt poolt kostja ja kohtu vahel ⁵⁾. Hageja hagipalve esitamisega omab nõude kohtu vastu tegutsemiseks protsessikorra päraselt. Kas ta omab nõude ka asja sisuliseks arutamiseks ja otsustamiseks, see sõltub

4) A. Plósz, Beiträge zur Theorie des Klagerechts.

Leipzig, 1880, lk. 5 jj.; Oertmann, op. cit., lk. 2.

5) Oertmann, op. cit., lk. 20 jj.; Plósz, op. cit., lk.

protsessi eeldustest 6), kuhu kuulub hagipalve vormipärasus, asja lahendatavus kohtu teel, kohtu kompetentsus jne. 7)

Mis puutub olundisse, kas hageja omab ka nõudluse talle soodsaks otsustuseks, sõl-
tub hoopis teistest asjaoludest: õiguskaitse-
de olelust 8), hagi olelust materiaalses mõttes,
millel pole midagi ühist haviga formaalses mõttes.
Küsimus, kas hagejal on ootlus (Anwartschaft) sood-
sale kohtuotsusele, pole veel otsustatud protsessi-
eelduste ja seega formaalse hagiõiguse olemas-
oluga. Ka põhjendamatu ja isegi äärmiselt üle-
kohtune hagipalve peab tulema arutamisele.

Ootlus soodsale kohtuotsusele sõl-
tub vanema arvamuse järgi eraõigusliku, materiaal-
õigusliku nõude (Anspruch) olelust ja ainult te-
mast 9). Nõue on identne hagiõigusega materiaalses

6) Oertmann, op. cit., lk. 22.

7) Vt. lähemalt Oertmann, op. cit., lk. 25jj.

8) Wach, op. cit., lk. 15 jj.; Oertmann, op. cit.,
lk. 23.

9) Wach, op. cit.; lk. 15 jj.

mõttes, mille all mõeldakse hageja õigust soodsa kohtuotsusele ¹⁰⁾. Hagi on materiaalne nõue ise oma kohtulikult jälititava õiguse omandustes.

See arvamus ei pea aga paika, sest on küllalt juhtumaid, kus hagejale soodne kohtuotsus tuleneb ilma nõude oleluta ¹¹⁾. Nüüdisaegne valitsev arvamus tuletab hageja ootluse võidukale kohtuotsusele vahetult protsessiõigusest. Riik annab igale ühele õiguskaitse nõude (Rechtsschutzanspruch) ¹²⁾.

Õiguskaitse nõude esinemiseks on vaja mitmeid asjaolusid. Need on osalt materiaalsed, osalt puht protsessuaalsed laadi. Materiaalsete vajaduste hulka kuulub esmajoones eraõigusliku nõude olelu, kuid paljudel juhtudel pole see ka vajalik ¹³⁾, näit. negatiivse tuvastushagi puhul. Need viimased juhtumid näitavad õiguskaitse
10) Oertmann, op. cit., lk. 30.

11) Wach, op. cit., lk. 22 jj.; Oertmann, op. cit., lk. 30.

12) Vt. lähemalt Wach, op. cit., lk. 15 jj.; Oertmann, op. cit., lk. 31.

13) Wach, op. cit., lk. 25.

sõltumatust materiaalõiguslikust nõudest eriti selgelt. Nii võib hageja taotleda talle soodsat kohtuotsust vahel isegi õigustatu huvi (tuvas-tushagi- TKS § 1801), mitte ainult eraõigusli-ku nõude olelul. Samuti on selleks vastavatel juhtumitel küllalt teatud asjaolude esinemisest, eraõiguslikust olustikust, millest juba tekib publitsistlik nõue riigi vastu vastava õigusli-ku tagajärje esiletoomiseks. Näit. abielu lahu-tuse puhul. Eraõiguslik sammamiskohustus ei tu-le juba seepärast kõne alla, et süüdlane abi-kaasa pole võimeline saavutama tagajärge- abi-elu lõpetamist- oma tegevusega 14).

Nagu eespool nägime, on õiguskaitse-nõude esinemiseks peale materiaalõiguslike nõue-te vaja ka protsessuaalõiguslikke nõudeid, s. t. selliseid, mis pole mingis seoses eraõigusliku olmastikuga. Siia kuulub protsessiteovõime puu-dumine, kui see rajaneb protsessiõiguslikul alu-sel. Näit. konkursis on protsessimise õigus ühis-võlglaselt võetud ning antud konkursivalitsusele 15).

14) Oertmann, op. cit., lk. 34jj.

15) Oertmann, op. cit., lk. 35 jj.

Vaadelnud hagi mõistet formaal- ja
materiaalõiguslikus mõttes, asume allpool sel-
gitama hagi mõiste üksikuid allliike, kusjuu-
res põhjalikumalt puudutame seni õigusteaduses
peaaegu käsitlemata jäänud muundushagi mõistet.

§3 Hagide liigitus.

Et selgitada muundushagi õiguslikku loomust, on vajalik käsitleda tsiviilprotsessis esinevaid hagide liike üldse ja selgitada nende erinevust.

Vastavalt sellele, mis hageja oma hagipalves nõuab, s.t. kohtuliku menetluse eesme ja kohtuotsuse sisu alusel eristatakse praegusajal kaks hagide pealiiki: deklaratiivsed ja muundushagid. Deklaratiivsed hagit jagunevad omakorda ühelt poolt nn. sammehagideks ja teiselt poolt tuvastushagideks ¹⁶⁾. Siin esitatud jaotus pole veel aga teaduses täielikult läbi lõõnud. Nimekad autorid pooldavad hagide kolmikjaotust, liigitades 1. sammehagid, 2. tuvastushagid ja 3. muundushagid. Mõned autorid ei tunnusta aga muundushagisid üldse ¹⁷⁾. Siintoodud liigitus

16) H. Scholz, Historische Entwicklung u. rechtliche Natur der Abänderungsklage. Potsdam, 1929, lk. 11.

17) J. Kohler, Prozesshandlungen mit Zivilrechtswirkungen. Zeitschrift für deutschen Civilprozess. Bd. 29. Berlin, 1900, lk. 1 jj.

vastab aga valitsevale arvamusele ¹⁸⁾ ja tundub ka loogiliselt õigena, kui vaadelda üksikute hagide õiguslikku loomust lähemalt.

18) Oertmann, op. cit., lk. 38 jj.

§4 Deklaratiivsed (samme- ja tuvastus-)

hagid ja nende vahekord.

Sammehagid (Leistungsklagen, Verurteilungsklagen, Vollstreckungsklagen, ispolnitelnõe iski) taotlevad otsust, mis määrab kindlaks juba enne otsust tekkinud materiaalse nõude ja sisaldab ühtlasi kostja mõistmise selle nõude järgi kohustatud sammele (tegu või hoidumine), nn. sammekäsu (Leistungsbefehl).

Deklaratiivsete hagide teise rühma moodustavad nn. tuvastushagid (Feststellungsklagen, Anerkennungsklagen, iski bez prisuzdenija, predvaritelnoe, prejuditsialnoe, ustanovitelnoe, o priznanii). Nad taotlevad puht deklaratiivselt toimivat kohtuotsust, mis kindlaks määrab õigus- suhte, resp. üriku tunnustamise või selle ehtsu- se või ebaehtsuse, eeldusel, et selleks on ole- mas õiguslik huvi (TKS § 1801). Tuvastamine peab andma kindla aluse hilisemale, õigusvahekorra- st teostatavale sammehagile. Ta peab nii siis kuni kindla sammehagi esitamiseni, mis oma kõrguses,

ulatuses pole veel ette nähtav, mille esitamist kogemuste järgi võib aga kindlasti oodata, poolte tüli lahendamaks. Tulevases sammeotsuses jääb vaid määrata samme kõrgus- sammekäsk.

Eelpool öeldust järgneb, et mitte ainult tuvastuhagi, mis on normitud TKS §1801, ei taotle oleva õigusseisundi kindlaksmääramist. Seda taotleb ka sammehagi. Sest kui A mõistetakse maksma B-le 1000 kr., siis sisaldab kohutuotsus peale A kohustuse, tasuda B-le 1000 kr., ka määrangu, et A on 1000 kr. ulatuses B võlgnik. Lähtudes sellest, igas sammeotsuses sisalduvast tuvastamisest, on seepärast loogiliselt paratamatu liigitada neid hagnosisid samuti deklaratiivsete hulka. Nagu juba öeldud, puudub puht tuvastushagil ainult sammehagi juures esinev nn. sammamiskäsk¹⁹⁾. Sellele sammamiskäsu teooriale vaidleb vastu Kisch²⁰⁾. Tema järgi ei erine mõlemad hagnosisid oma funktsiooni, vaid eseme poolest. Hagnosis esemeks puht tuvastushagil

19) Oertmann, op. cit., lk.39.

20) W.Kisch, Beiträge zur Urteilslehre in Festschrift für A.S.Schultze. Leipzig, 1903, lk. 226.

juures võib olla ka mingi asjaolu, olukord või õigusvahekord ²¹⁾, sammehagi juures aga ainult nõue. Kohustus sammeks ei teki Kischi ²²⁾ järgi mitte otsuses eriti väljendatud kohtulikust sammamiskäsust, vaid seaduseandja korraldusest, seaduse käsust. Kischi arvamust tuleb tunnustada, sest kahtlematult tuleneb kohustus sammeks seadusest ja mitte kohtuniku sammamiskäsust. Kohtunik määrab ainult selle seaduse käsu oma otsuses sammamiskäsu vormis kindlaks üksiku, konkreetse juhtumi jaoks. See sammamiskäsu kindlaksmääramine on just eriline eeldus selleks, et hageja võib sundida riiklikke organe kaasabiks oma nõude teostamiseks sundsooritamise teel, kui kostja hoolimata sellest sammamiskäsust ei täida oma kohustust. Mõlemad hagid erinevad nii siis, nagu Kisch määrab, oma eseme järgi: sammehagi esemeks on sammamiskäsus kohtulikult kindlaks määratud seaduse käsk, tuvastushagi ese on ainult õigus-
21)TKS § 1801 mainib küll õigusvahekorra tuvastamisest, materiaalsoõiguslikud normid võimaldavad aga ka õigusliku seisundi tuvastamist.
22)Kisch, op. cit., lk. 230.

vahekorra või õigusliku olukorra kindlaksmääramine.

Mõlemate hagide teine erinevus esineb selles, et puht tuvastusotsus ei allu sundsooritamisele, kuna sammeotsus annab hagejale nõude riigi vastu temale oma organitega abiks olla sammamiskäsus kindlaksmääratud samme sunniviisilisel sissenõudmisel. Seda erinevust aga eitatakse mõnede autorite, näit. Leonhardi poolt ²³⁾. Ta peab ka tuvastusotsust sooritatavaks, kuid tema sooritamine ei toimuvat nii nagu sammeotsuse oma, vaid teisel viisil. Leonhard vaatleb tuvastushagi kui hagi, mis on suunatud loobumisele tulevasest kohtulikust taotlusest ²⁴⁾. Näitena toob ta isasuse kindlaksmääramise hagi ²⁵⁾. Pärast seda, kui isasus õigusjõuliselt tuvastatud on, ei võivat tuvastusotsusega kindlaksmääratud

23) R. Leonhard, Der Auspruchsbegriff des Entwurfs eines bürgerlichen Gesetzbuches für das deutsche Reich. Zeitschrift für deutschen Civilprozess. Bd. 15. Berlin, 1891, lk. 327 jj.

24) Leonhard, op. cit., lk. 347, 349.

25) Leonhard, op. cit., lk. 350.

isa, juhtumil kui ta poeg nõuab temalt hiljem elatist, vaielda elatist hageja pojalisust uues elatisprotsessis ilma varasemat tuvastusotsust rikkumata. Kui ta hageja pojalisust aga siiki eitab, siis soorituvat tuvastusotsus seega "dass der Richter gegen solche Worte im Wege der Zwangsvollstreckung sein Ohr verschliesst".

Leonhardi konstruktsioon ei vasta sundsoorituse olemusele. Sundsooritus on võlgniku vastava talituse sunniviisiline teostamine riigi organite kaasabil ²⁶⁾. Ülaltoodud juhtumil ei nõuta kustjalt mingit talitust. Seega pole tuvastusotsus sundsooritatav, sest ta ei sisalda mingit sammamiskohustust ²⁷⁾. Samme- ja tuvastusotsuste olulisim erinevus seisabki esimeste sundsooritatavuses.

Allpool asume hagide ühte liigitustmuundushagisid-käsitlema, kusjuures on samuti vajalik selgitada tema erinevusi samme- ja tuvastushagiga võrreldes.

26) Oertmann, op. cit., lk.234.

27) Vrd. Oertmann, op. cit., lk.145.

§5 Muundushagi.

Protsess ei loo, vähemalt reeglipäraselt, mingeid uusi õigusi, vaid tuvastab ja kaitsseb olemasolevaid. Siit ei moodusta ka ebaõige kohtuotsus mingit erandit. Jgatahes võib juhtuda, et seeläbi olemasolev nõue muutub teostamatuks, mitteesinev aga teostatakse. See on reeglivastane, mittetahetud järeltus, mis esineb iga inimliku tegevuse juures, ja ta pole kokkukõlasse viidav protsessi otstarbega, eesmärgiga. Erandi üldreeglist, et protsessiga ei looda ega muudeta olemasolevat õigusseisundit, moodustab muundushagi ja temaga taotletav muundusotsus.

Muundushagi (Rechtsgestaltungsklagen, Bewirkungsklagen, Klagen auf Rechtsänderung, Aufhebungsklagen) on selline hagi, millega teostatakse õigust teatud õigusliku nähtuse või seisundi täielikuks või osaliseks loomiseks, muutmiseks või lõpetamiseks ²⁸⁾. Muundushagi õigus-

28) Kisch, op. cit., lk.183.

lik olemus erineb põhjalikult tuvastus- ja samme-
hagi omast. Muundushagi siht ei ole olemasoleva
nõude tuvastamine, vaid teatud õiguse loomine,
muutmine või lõpetamine. Hagiga taotletav kohtu-
otsus toob enesega õiguse muunduse. Ta loob õi-
gusliku seisundi, mis varem üldse, või vähemalt
sellises ulatuses ei esinenud.

Olulisemaks eristavaks jooneks samme-
hagidest on olnud, et nendega teostatakse mate-
riaalõiguses esinevat nõuet kostja vastu. Tehtud
kohtuotsus määrab nõude kindlaks deklaratiivselt
ja sisaldab ühtlasi sammamiskäsu kostjale, mida
võib teostada sundsooritamise teel. Nõue oli ole-
mas juba enne kohtuotsust ja kindel niihästi oma
aluselt kui ka kõrguselt. Otsus väljendab seda
ainult kohustuslikus vormis ja ei ole lõppeks
midagi muud kui alus nõude vägivaldseks teosta-
miseks, sundsooritamiseks.

Samuti on muundushagist erinev välja-
mõistvast otsusest või teistest asjaoludest tek-
kiv sundsooritamisnõue - ta on avalikõigus riigi
vastu, mitte pooltevaheline eraõigus ²⁹⁾. Nii

29) Oertmann, op. cit., lk.40.

sama vähe on seda mõelda sundsooritamistest tulenevatest õigustustest - nad on enamasti küll eraõiguslikud, ei teki aga mitte otsusest enesest ja pole mitte protsessieesmärgid, vaid ainult abivahendid oleva ja kaitsetvajava haigetava sammeõiguse teostamiseks.

Lõppeks ei kuulu küll vaieldava, aga siiski õige vaate järgi siia ka mitte otsus tahtevalduse andmiseks. Sest ka siin on tegemist juba olemasoleva eraõigusliku nõude teostamisega. Otsus on suunatud igal juhul "sammele", mida süüdimõistetud igal juhul võib teostada. Ei esine midagi muud kui tavalise sammeotsuse teostamise lihtsaim vorm 30).

Ühiseks samme-, tuvastus- ja muundushagi jooneks on see, et aluseks olev õiguskaitse nõue (Rechtsschutzanspruch) on samasugune, esinedes üldise hagimõiste juures käsitatud kujul.

Erinevaks jooneks on, et muundushagiga taotletav otsus ei oma deklaratiivset ilmet. Määrates kindlaks nõuet, et ta ei määra kindlaks ükski nõude kõrgust, vaid konstitutiivselt nõude 30) Oertmann, op. cit., lk. 40.

enese, sest et see algusest peale kindlana ei esine, nagu teiste hagiliikide juures. Muundushagi ilme on hoopis erinev. Kõik muundushagiga taotletavad otsused on konstitutiivse loomusega, kuivõrd nad nõuet ja selle ulatust kindlaks määravad.

Muundushagi tunnustatakse teaduse poolt peaaegu üldiselt. Siiski mõned autorid suhtuvad eitavalt kolmanda hagiliigi esinemise võimalusse samme- ja tuvastushagi kõrval 31). Nad püüavad ta funktsioone lahendada teiste hagiliikidega, misjärgi muundushagi ei oma ühtlast loomust.

Nii asub Weismann arvamusel, et perioodiliste alimentide puhul vajaduste pärastisel suurenemisel esineb alimentide suurendamisel šammehagi, kui aga alimentide saamise alus on hiljem langenud, siis kostja saab nõuda enese vabastamist kohustusest negatiivse tuvastushagiga 32).

31) J. Weismann, Die Feststellungsklage. Bonn, 1879, lk. 131 jj.

32) Weismann, op. cit., lk. 131; Kohler, op.cit., lk. 1 jj.

See arvamus ei näi aga paika pidavat.

Nagu eespool nägime, on muundushagiga taotletavad kohtuotsused konstitutiivse loomusega. Kui taotletakse kohtuotsuse muutmist, siis on tuvastushagi esitamine - olgu ta tuvastushagi laiemas mõttes, mis, nagu hagide liigitamisel nägime, ka samme hagi haarab, või olgu ta negatiivne tuvastushagi - selle eesmärgi saavutamiseks täiesti ebakohane. Sest tuvastushagiga taotletavas otsuses võib ikka ainult tuvastada nõuet, kuidas ta eelotsuses konstitutiivselt või deklaratiivselt kindlaks määrati. Vastavalt muutunud vahetõudele nõude teiseulatuselisuse kindlaksmääramist võidakse saada vaid eelmise otsuse muutmisega. Seega on see eelmist otsust muutev otsus konstitutiivne. Ja nimelt on see otsus kahes mõttes kujundav, konstitutiivse loomuga. Ta mõjub kõigepealt niivõrd õigust muundavalt, et ta vana otsuse, kuivõrd see muutunud tegelikele oludele enam ei vasta, vabastab tema kehtivusest. Peale selle seab aga muundusotsus nõude uues kõrguses konstitutiivselt kindlaks. Hoolimata sellest muundusotsuse kahesugusest funkt-

sioonist, jääb otsus ühtlaslikuks.

§6 Muundushagide liigitus.

Muundushagi, olles ise hagide liik, jaguneb omakorda mitmeks liigiks, mis erinevad vastavalt sellele, mis on võetud liigituse aluseks.

Nagu ülemal nägime, on muundushagiga taotletud otsuse järelduseks õigusliku seisundi muundumine. Mis puutub ajamomenti, millal see õiguse muundumine tekib, siis võib eristada kaks võimalust. Esiteks, õiguse muundumine võiks aset leida momendist, mil tekkisid vastavad muundavad asjaolud. Näit. abielu tühistamisel ja vaieldamisel kohtuotsus loeb abielu tühiseks algusest peale, mõjudes "ex tunc" ning omades seega tagasiulatavat ehk retroaktiivset jõudu. Teiseks, õiguse muundumine võiks aset leida momendist, mil kohtuotsus on astunud seadusjõusse. Näit. abielulahutuse hagemisel püsib kuni kohtuotsuse seadusjõustumiseni poolte vahel abielu kõigi oma õiguslike kude tagajärgedega. Kohtuotsuse seadusjõustumisega lõpeb abielu kui õiguslik suhe poolte vahel. Järelikult on siin tegemist muundushagiga, mille

mõju tekib alles tulevikus, s.o. kohtuotsuse seadusjäostumisega (ex nunc). Vastavalt muundusotsuse ülalkäsitletud mõju tekkimise momendile, võib muundusotsuseid liigitada toimega "ex tunc" ja "ex nunc".

Edasi võib muundushagisid liigitada nende mõju järgi, aluseks võttes mitte ajamomenti, vaid muunduse ilmet - õigustust loovateks, õigust muutvateks ja õigust kaotavateks. Muundusotsuste eelpoolnimetatud toime sõltub omakorda nendest materiaalõiguslikest normidest, mis moodustavad vastava muundushagi aluse 33).

Muundushagisid võib liigitada ka selle järgi, milline on materiaalse muundusõiguse ja muundushagi, s.o. hagi ja tema aluse vahekord. Esiteks, see vahekord võib olla selline, et materiaalsel muundusõigust ei saa teostada mingil juhtumil teisiti kui kohtu kaasabil, s.o. kohtuotsuse alusel. Teiseks, see vahekord võib omada sellist ilmet, et muundusõiguse kohtulik teostamine on vajalik vaid juhtumil, kui ühe või teise poo-

33)E.V.Vaskovskii, Utšebnik graždanskago protsessā. Moskva, 1917, lk. 160.

le käitumise tõttu pole muundusõiguse mittekohtulik teostamine võimalik. Esimesse liiki kuuluvad tühistamishagid (relatiivne tühisus), näit. abielu tühistamishagi ja vaieldamishagid, näit. eksimuse, pettuse, surve jne. puhul. Nende hagi-dega taotletud kohtuotsusi nimetatakse ka resolutiivseteks, kuivõrd teistest muundusotsustest erinedes mõjuvad "ex tunc". Selle vastu tühisushagid on tuvastushagid.

Edasi võib jagada muundushagisid ühelt poolt materiaalse olukorra muutmishagideks, näit. abielutühisuse- ja vaieldamishagi, teiselt poolt aga muundushagideks protsessi korralduste muutmiseks - vastuvaidlushagid (Widerspruchs - oder Rechtsmittelklagen) ³⁴⁾, näit. seadusjõustunud kohtuotsuste restitutsiooni- ja tühistamishagid.

34) Vrd. Vaskovskii, op. cit., lk. 160.

§7 Muundushagi elemendid.

Igas hagis, seega ka muundushagis, tuleb eristada kolm sisuosist: sisu ehk siht, ese ja alus.

A. Muundushagi sisu ehk siht.

Hagi sisu moodustab too kohtu tegevus, mida taotleb hageja s.o. vastavat liiki kohtuotsuse tegemine ³⁵⁾. Tsiviilprotsess on määratud rikutud või ohustatud õiguse, eriti eraõiguse teostamiseks kellegi sellele õigusele vastukäiva käitumise suhtes. Seda saavutatakse kohtuotsusega ning selle kindlaks määramine, kas hagejale kuulub võidukas kohtuotsus, ongi protsessi siht. Omakorda hagipalves võib hageja taotleda, et kohus kohtuotsuses: a) tunnustaks sunniviisilisele sammele kuuluvaks teatava materiaalõigusliku nõude, näit. välja mõistaks raha, asja jm.; b) ametlikult konstateeriks teatud juriidilise suhte või õigusliku seisundi olelu või mitteolelu; c) muundaks vastavad juriidilised suhted või 35) Vaskovskii, op. cit., lk. 160.

õigusliku seisundi 36). Olenedes sellest, milline ülalnimetatud taotlustest esineb hagipalves, jagataksegi hagid samme-, tuvastus- ja muundushagideks. Viimane nendest, s.o. muundada vastavad juriidilised suhted või õiguslik seisund, moodustabki muundushagi sisu ehk sihi. Nii näit. võib hageja vastavate asjaolude esinemisel nõuda kohtuotsust abielulahutuseks, lepingute tühistamiseks, perioodiliste alimentide suurendamiseks, resp. vähendamiseks, s.o. olemasoleva õigusliku seisundi muutmist teissuguseks. Seega muundushagi sisu ehk siht on olemasoleva õigusliku seisundi muundamine.

B. Muundushagi ese ehk aine.

Hagi ese ehk aine on see, mille kohta hageja palub kohtuotsust 37). Hagi eseme poolest sammehagid erinevad tunduvalt tuvastus- ja muundushagidest. Et saada muundushagi esemest

36) Vaskovskii, op. cit., lk. 161.

37) Vaskovskii, op. cit., lk. 161. Vrd. ka W, Kroll, Klage und Einrede nach deutschem Recht. Berlin, 1884, lk. 65 jj.

selgemat ettekujutust, peame käsitlema teda koos hagi sesmega üldse ning hiljem välja tõstma need erinevused, mis on omased muundushagi esemele.

Igas hagipalves võib olla hageja poolt taotletud kahte:

a) Poolte vahelise õigusvahekorra kindlaksmääramist, mis avaldub kohtuotsuses. Siin on kohtu ülesanne tuvastamine ja nimelt ainukene ülesanne, kui arutatav hagi on tuvastushagi. See ülesanne esineb aga ka teiste hagide ³⁸⁾, näit. sammehagi juures. Siin määratakse kindlaks hageja nõue, alles sellele kindlaksmääramisele rajaneb kohtuotsuse sisu.

b) Õiguse teostamist. See on võimalik kohtu kaasabil ainult sammehagide puhul, millega taotletud kohtuotsus sisaldab, nagu ülemaal nägime, sammamiskäsku. Sammamiskäsk puudub aga tuvastushagide ja puht muundushagide juures.

Hagi eset, s.o. pooltevahelist õiguslikku vahekorda iseloomustab teatud sisu, aga

38) Oertmann, op. cit., lk. 38.

paljudel juhtumitel eriline ese ³⁹⁾. Kui omanik taotleb oma varanduse tagasisaamist, siis on hagi sisuks teatavat liiki kostja toimingud, ta peab "tagasi andma", võlgnik peab tasuma, aga hagi aineks on mingi ese, mille kohta peab toimu- ma kostja toiming (vara, raha). Seepärast tuleb eraldada hagi eset otseses mõttes hagi materiaal- sest objektist (res de qua agitur) ⁴⁰⁾.

Mis puutub muundushagisse, siis tu- leb eristada siin samu momente. Esiteks, iga vastav haginõudja taotleb, et kohus määraks kind- laks, kas poolte vahel on muundust põhjustav õi- guslik vahekord, s.o. muundusõigus. Näit. peab kohus abielulahutuse nõudmisel hageja poolt kind- laks määrama, kas on olemas vastavad asjaolud, mille esinemisel seadus lubab abielulahutust. Tei- seks on olemas ka ese, mida nõutakse ja selleks on olemasoleva õigusliku seisundi muutmine. Nii võib nõuda ostumüügi lepingu tühistamist või hinna alandamist, kui esinavad asjal olulised puudused.

Raskusi ei tekita õigusliku seisundi muutmine

39) Vaskovskii, op. cit., lk.161.

40) Vaskovskii, op. cit., lk.161.

siis, kui see seisund on tekkinud poolte tahte alusel, näit. pooled on sõlminud lepingu või abi-elu jne. Suurte lahkarvamuste allikaks on aga õigusliku seisundi muundamine, mis on kindlaks määratud seadusjõusse astunud kohtuotsusega, sest üldiselt asutakse seisundil, et seadusjõustunud kohtuotsus on muutmatu nihästi pooltele kui ka kohtule. Et see küsimus muundushagi eseme suhtes omab erilist tähendust, peame pühendama talle erilist tähelepanu.

Seadusjõustunud kohtuotsus

muundushagi esemena.

Tsiviilprotsessi tähtsamate põhimõtete hulka kuulub kaheldamatult küsimus kohtuotsuse materiaalsest seadusjõust, eeldades et formaalselt seadusjõuseotsuse sisu on poolte vahel vaieldamatu. Materiaalse seadusjõu toime on selline, et kohtunik, kes tegeleb teises menetluses sama asjaga, on seotud varasema kohtuotsusega. Kohtuniku poolt samade asjaolude igasugune teissugune õiguslik hindamine vastukäiva kohtuotsuse loomiseks on keelatud, ükskõik kas esimese kohtuniku otsus vastab tegelikele ja õiguslikele

vahekordadale või ei. Isegi juhtumil, kui pooled esitaksid asjaolusid, mis tavaliste reeglite rakendamisel sunniksid kohtunikku teissuguseks otsuseks, peab kohtunik arvestama eelmist otsust ja isegi siis, kui kumbki pooltest ei toetugi eelmisele kohtuotsusele. Poolte õigeksvõtmised ja tunnustamised on, kuivõrd nad puudutavad seadusjõuse otsusega autentselt deklareeritud õigus-suhteid, toimetud. Ja seadusandja läheb isegi nii kaugemale, et esimese kohtuotsuse seadusjõu tõttu kohtunik uues protsessis peab arvestama varasemat otsust isegi siis, kui ta on veendunud selle valelisuses. See on vahend, mida seadusandja on rakendanud selleks, et takistada kohtumõistmise muutmist. Seega on üldpõhimõtteks, et seadusjõune kohtuotsus on mõõduandev ja määrav poolte õigusvahekordadele.

Kohtuotsuse seadusjõud omab aga siiski oma piirid, mis samuti tulenevad tema olemusest ja otstarbest. Eelpool nägime, et see vastab seadusjõu olemusele ja otstarbele, et pooled ei saa teostada teises protsessis neid olusid, mis esimeses protsessis olid objektiivselt ettetoo-

davad. Teiselt poolt tuleb aga öelda, et see pole seadusjõu otstarb, takistada selliste olude edukat esitamist, mida objektiivselt oli võimatu esimeses õigusvaidluses teostada, kuna nad, nii kaua kui pooled omasid nende tegeliku esitamise võimalust, polnud veel olemas: kohtuotsuse alusena tuleb iseenesest mõistetavalt arvesse asjade seisukord otsuse tegemise silmapilgul. Kui pool on viivitanud kuni selle suulise menetluse lõpuni, millele järgneb kohtuotsus, veel teiste olemasolevate faktide esitamisega, siis välistatakse ta selle esitamisest üldse. On seevastu aga pärast seda ajamomenti tekkinud asjaolud, mis on tähtsade kohtuotsusega fikseeritud õiguslikule seisundile, siis võib neid ka hiljem kehtestada. Selle kehtestamise takistamine tunduks ebaloogilisena ja esineks mitte mingisugustest õiguspoliitilistest põhjustest õigustamatu õiglusetusena. See oma olemusest tulenev kohtuotsuse seadusjõu ajaline piiratus on üldiselt tunnustatud. Asjaolu, et kohtuotsus seadusjõuliselt vaid viimase faktide arutamise ajal oleva seisundi üle otsustab ja et seetõttu

pärast seda ajamomenti tekkinud muudatusi õiguslikus seisundis saab ilma eelmist kohtuotsust arvestamata kohtulikult teostada, teeb meile arusaadavaks TKS ja teaduse seisundi, kes muundushagis näevad vaid seadusjõu ajalise piiratuduse põhimõtte rakendusjuhtu.

Kohtuotsuse seadusjõud ulatub vaid nii kaugemale, kui võrd selles on otsustatud kohtulikult teostatava nõude üle. Seadusjõuliselt väljamõistetud nõudest erinevat nõuet ei puuduta kohtuotsuse seadusjõud. Seepärast saab selliseid muudatusi, mis väljamõistetud nõudest erineva nõude loovad, kohtulikult teostada. Kohtuotsuse seadusjõud keelab seepärast vaid identilise nõude teiskordse kuid teise ulatusega väljamõistmise. Kui saab tõestada, et mõõduandvate vahekordade hilisema muutmisega, näit. alimentidele õigustatu töövõime hilisema halvenemisega, tekivad uued, vanadele mitteidentsed nõuded, siis on ilmne, et nende teostamist ei takista vana kohtuotsuse seadusjõulisus.

Identseteks tuleb lugeda selliseid asju, mille menetlus toimub samade subjektide

vahel ja langevad kokku oma olulisemates elementides. Protsessi subjektid on samased, kui mõlemates asjades pooltena esinevad ühed ja samad isikud või nende üldised või erilised õigusjärglased. Protsessi objektiks on hagi, mis koosneb sisust, esemest ja alusest. Identsuse oleluks kahe asja vahel on hädavajalik nende kõikide elementide samasus. Seepärast kui kahe hagi juures üks ainus element on erinev, samasust ei ole. Tuleb arvata, et mõõduandvate vahekordade hilisemal muutumisel tekivad teised, vanadega mitteidentsed nõuded. Silmapilgul, mil kannatanu töövõime, elatisõigustatu vajadused muutuvad, tekib hoopis uus nõue. Sest nende muudatuste tekkimisega muutub teiseks ka nõude alus ja ese.

Need juhtumid, kus seadusjõustunud kohtuotsust saab vahepeal tekkinud ja muutunud asjaoludel rajaneva uue kohtuotsusega muuta, on enamasti tähendatud seaduses ning oma õiguslikult ilmelt on nad enamasti teostatavad hoiukorras. Nii näit. võib BES § 511 alusel pillajaks tunnustatu nõuda olukorra ennistamist, s.o. kohtuotsuse tühistamist, millega ta pillajaks tun-

nustati, kui on tekkinud ta eluviisis põhjaliku-
kud muudatused.

Ülemal käsitlesime muundushagi eset, eriti aga juhtu, kui selleks esemeks on seadus-
jõustunud kohtuotsus. Nägime, et selle kohtuot-
suse materiaalne õigusjõud ei takista asja uut
arutamist, kui on muutunud need asjaolud, mille-
le rajanes eelmine kohtuotsus. Allpool on meie
ülesanne puudutada muundushagi alust, eriti aga
neid õigusi üldse, nende õiguste loomust, mille
teostamiseks on määratud muundushagi.

C. Muundushagi alus.

Vaieldavamaist küsimusist moodsas
protsessiõiguses on hagi aluse olemus. Ajaloo-
lises arengus on teda käsitatud mitmesuguselt ⁴¹⁾.
Kehtiv õigus asub nn. substantseerimisteooria
alusel. Individualiseerimisteooria järgi hagi
alus koosneb tüüpilisest õigustusest (omand,
servituut jne.), seevastu substantseerimisteoo-
ria järgi moodustab hagi alus nende asjaolude
41) Seisukohti hagi alusele rooma ja kanooni-
lises õiguses vt. Oertmann, op. cit., lk. 153 jj.

summa, mis on vajalik, et oleks ilmne, et hageja isikus on tekkinud õiguskaitseõue kostja vastu ⁴²⁾. Individualiseerimisteooria järgi ei moodusta iga üksiku õiguskaitseõude konkreet-
sed tekkimise põhjused hagi alust, vaid abstraktne olmastik, mis on vajalik sellise nõude tekkimiseks. Seega vastab meie kehtivale tsiviil-
protsessi õigusele süstantseerimisteooria vaa-
de hagi alusele: hagi aluse moodustavad need andmed, millest hageja tuletab oma nõude ⁴³⁾.
Oma aluselt erinevad hagrid vastavalt sellele, kas on tegemist samme-, tuvastu- või muundushagidega. Allpool käsitleme vaid muundushagi alust.

Muundushagide sihiks on õigusliku vahekorra või õigusliku seisundi loomine, muutmine või lõpetamine, s.o. eraõiguse kohtulik teostamine, mille aluseks on erilised subjektiivsed õigused, muundusõigused.

Kuid positiivne eraõigus ei oma ise-

42) Vt. Oertmann, op. cit., lk. 154.

43) Vaskovskii, op. cit., lk. 162; Kroll, op. cit., lk. 67.

seisvat tähendust objektiivses vormis, seaduses on tähendatud vaid üldises vormis need faktid, mis toovad enesega muundusõiguste tekkimise ja on tähendatud vaid nende sisu ja ese, näit. abielu lõpetamine lahutamise teel. Siit järgneb, et hageja võib tõendada oma materiaalse õiguse olemasolu, millel rajaneb hagi, mitte teisiti kui esiteks, faktiliste asjaolude esinemise tõendamise ja teiseks, juriidilise normi näitamise, milles on ette nähtud vastav faktiliste asjaolude koosseis.

Kaasaegses protsessis pole hageja kohustatud tõendama kohtule üldreeglina õiguslike norme, mis kinnitavad ta nõuet. Kohus ise peab tundma seadust - iura novit curia, erandi siit moodustab vaid tavaõigus, mille olemasolu hageja peab, juhtumil kui teda seaduse sõnaselgel sättel lubatakse rakendada, ise tõendama. Nii siis hageja peab üldreeglina kohtule esitama vaid faktilised andmed oma taotluse kinnitamiseks.

Seega rajanevad muundushagid subjektiivsetel õigustel, aga subjektiivsed õigused omakorda õiguslikel faktidel. Seepärast subjek-

tiivsed õigused moodustavad hagi aluse "lähemas", õiguslikud faktid aga "kaugemas" mõttes. Mis puutub õiguslikkudesse faktidesse ehk olmas- tikku, mille tõendamisel hageja poolt kohus kinnitab ta subjektiivse õiguse olemasolu ning rahuldab ta hagitagatise, siis need faktid on äärmiselt mitmekesised, sõltudes täiesti sellest, mis on ette nähtud objektiivses normis subjektiivse õiguse tekkimiseks. Nende olmade põhjalikum käsitelu pole oluline. Küll on aga käesoleva teema seisundilt äärmiselt tähtis käsitada põhjalikumalt neid subjektiivseid õigusi, mille esinemisel kohus oma muundava kohutuotsuesga teostab õigusliku seisundi või vahekorra loomise, muutmise või lõpetamise.

§8 Muundusõigused muundushagi alusena.

Muundushagi aluseks on erilised subjektiivsed õigused - muundus- ehk kujundusõigused (Bewirkungs- oder Gestaltungsrechte). Et muundushagi oma aluse poolest põhjalikult erineb teistest hagi liikidest, siis nõuab see muundusõiguste põhjalikumat käsitlemist, eriti veel seejärel, et nende õiguste käsitletu senini peaaegu puudub.

A. Subjektiivsete õiguste liigitelu.

Siinkohal meie ei puuduta küsimust, mis on subjektiivne õigus. Tema eristamiseks õigustusest (Befugnis) tuleb vaid tähendada, et iga õigus omab ainulisusesiseloomu. Õigustused, mida õiguskord igäühele võrdselt omistab, ei ole subjektiivsed õigused. Mida igäüks võib, ei ole konkreetne võim. Iga subjektiivne õigus on eesõigus (Vor-Recht), enam kõige selle suhtes, mida kõik

võivad, võim, mis teistele ei kuulu ⁴⁴⁾. See on küllaldane, et piiristada siinkäsitletud õigusi üksikjuhtudel õigustustest (Befugnisse).

Subjektiivseid õigusi võib liigitada lähtudes mitmesugustest alustest. Kui neid jagada nende sisu järgi, siis saame kõigepealt kaks subjektiivsete õiguste liiki: isandusõigused ja nõuded. Esimesed annavad õigusliku võimu mõju avaldada kindlale objektile või välistada võõraid mõjustusi, viimased õiguse nõuda teiselt teatud tegevust või hoidumist.

Need kaks liiki ei hõlma aga kõiki subjektiivseid õigusi. Erineva õiguste kategooria moodustab võimalus teostada ühekülgselt õiguse muundamist. Nende õiguste sisu ei seisa isanduses objekti üle, vaid võimus ühekülgsesks õiguse muundamiseks.

44)Vt. W.Schlochhoff, Die Gestaltungsrechte u. ihre Übertragbarkeit.Niedermarsberg, 1933,lk.1jj; H. Fromme, Das Gestaltungsrecht als "sonstiges Recht". Göttingen, 1934,lk.14 jj; A. Steinbeisser, Die rechtliche Behandlung der Gestaltungsrechte. Göttingen, 1935, lk. 4 jj.

Muundusõigused ei ole aga ainuke õiguste liik, mida tunneb õiguskord isandusõiguste ja nõuete kõrval. On terve rida õigusi, mis ei kuulu nendesse kolme liiki. See tingib muundusõiguste üksikute tunnuste täpsama kindlaksmääramise.

B. Muundusõiguste olemus.

Muundusõigused kuuluvad, nagu praegu peaaegu üldiselt tunnustatakse, subjektiivsete õiguste hulka ⁴⁵⁾. Seepärast kus puuduvad subjektiivse õiguse üldised tunnused, ei esine ka muundusõigust. Muundusõigused annavad võimu oleva õigusseisundi muutmiseks. See õiguse muundus on võimalik kolmes erinevas vormis: ta võib omada õigust loovat, muutvat või kaotavat iseloomu. Ei või aga eeldada veel igal, õiguse poolt lubatud õiguse muundusel muundusõiguse olelu. On vajalik, et õiguse muundamine moodustaks õiguse peasisu.

Muundusõiguse poolt loodud muudatus

45) Schlochoff, op.cit., lk.2 jj.

võib omada väga mitmesugust ulatust. Mõningate muundusõiguste juures rajatakse, muudetakse või kaotatakse tema teostamisega ainult üksik õigus. Teiste juures haarab õigusemuundus õigussuhte. Millal muundusõigusega kujundatakse ümber üksik õigus, millal õigusvahekord, saab otustada vaid igal konkreetsel juhtumil ⁴⁶⁾.

Ülalöeldu alusel tuleb muundusõigust defineerida sellise subjektiivse õigusena, mis annab võimaluse mõjustada võõrast õigussfääri selliselt, et seeläbi konkreetne õigusvahekord tekitatakse, muudetakse või kaotatakse ⁴⁷⁾.

Vastavalt ülaltoodud definitsioonile kuuluvad muundusõiguste hulka tagasiost ja tagasimüük (BES §3922 jj), ostueesõigus (BES 46)õigustoimigu vaieldavus, taganemine ja ülesütlemine kaotavad kogu õigussuhte. Ostueesõiguse teostamine rajab uue võlavahekorra. Alternatiivse nõude valikuõigus muundab seevastu vaid üksiku õiguse, nimelt valitava täiteeseme kindlaks.

47)Vt. Schlochoff, op.cit., lk.6; Fromme, op.cit., lk.23; Steinbeisser, op.cit., lk. 4 jj.

§3929 jj.), kõik vaidlemisõigused, kolmanda isiku määramise õigus (BES §2925), valikuõigus alternatiivse obligatsiooni juures (BES §2926), taganemine, ülesütlemisõigused, tühistamisõigused, tasaarvutamine (BES §3545), volituse tagasivõtmine (BES §4403), lesknaise õigus jätkata kogu pärandi kasustamist või teostada jagamine, abielu lahutamisõigus (AS §21 jj.)j.t.

C. Muundusõiguste tekkimine.

Muundusõigused tekivad, nagu iga teine subjektiivne õigus, otsekohe kui on olemas kõik asjaolud, millega õiguskord seob nende tekkimise. Millal see esineb, ei saa öelda üldiselt, vaid tuleb kindlaks määrata igal konkreetsel juhtumil kõigi seaduslike või lepinguliste sätete alusel. Sageli ei koosne muundusõiguse tekkimiseks vajalik olu mitte ainult ühest elemendist, vaid peab esinema terve rida elemente, et õigus võiks tekkida. Need elemendid võivad esineda niihästi samaaegselt kui ka vahel teatud ajalises järjestuses. Viimasel

juhtumil võivad õiguslikud toimed teatud ulatuses tekkida ka enne kõigi elementide saabumist, s.o. enne muundusõiguse lõplikku tekkimist.

Sageli ei saa muundusõiguse teostamine järgneda otsekohe, vaid teatud tähtpäeva möödumisel. Siin on õigus juba olemas, tema teostamise võimalus aga sõltuv tähtaja saabumisest. Sellel juhtumil võib rääkida tähtajalistest muundusõigustest.

Aga ka siis, kui pole tegemist tähtajalise õigusega, võib enne viimase olmaelemendi tekkimist esineda suurem või vähem väljavaade õiguse omandamisele. Selliseid ooteõigusi on olemas ka muundusõiguste juures. Nende esinemist saab jällegi otsustada vaid üksikjuhtumel. Mitte iga kaugem võimalus muundusõiguse omandamiseks ei ole veel ooteõigus. Muundusõigus peab esinema juba sellisel kujul, et teatud tõenäosusega tuleb arvestada tema tekkimist 48).

48) Ooteõigusena võib vaadelda ostueesõigust enne tema teostamiseks vajaliku ostulepingu sõlmimist, alternatiivse obligatsiooni juures valikuõiguse ülemineku võimalust, kui võlgnik seda ei teosta jne.

Kui on kõik asjaolud olemas, millega seadus seob muundusõiguse tekkimise, siis on muundusõigus olemas. Pole oluline, kas õigustatu on teadlik õiguse tekkimisest. Õigus tekib ka sellena. Juhtumitel aga, mil on ette nähtud tähtaeg muundusõiguse teostamiseks, arvestatakse seda sagedeli aga seeläbi, et tähtaja algust hakatakse arvestama teadasaamisest ⁴⁹⁾. Või ka seadus sisaldab kaks erineva ulatusega tähtaega, milledest pikem algab kulgemist õiguse tekkimisega, lühem aga õiguse tekkimisest teadasaamisega ⁵⁰⁾.

D. Muundusõiguste lõppemine.

Põhjused, mis võivad lõpetada muundusõigusi, on väga mitmekesised, nii et nende täielik loetelu on vaevalt võimalik. Seepärast tuleb siin mainida vaid tähtsamaid:

1. Kõik muundusõigused kustuvad, nii-
49) Näit. vaidlus lapse abielulisuse vastu (BES § 136, 137), abielu vaieldavus (TS § 282).
50) Abielu vaieldavuse korral (TS § 282), abielu lahutusnõue abielu rikkumisel (AS § 21).

pea kui nad terves oma ulatuses on teostatud.

2. Muundusõigused ei allu üldreeglina aegumisele ⁵¹⁾, nende teostamine võib aga sageli toimuda teatud kindla tähtaja jooksul ⁵²⁾. Need, kelle huve muundusõiguse oleelust puudutatakse, ei tarvitse kehvvalt olla teadmatuses selles, kas õigustatu muundamisõigust teostab või ei. Tähtaja möödumisega kustub muundusõigus.

Üksikute muundusõiguste teostamise tähtaeg on erinev ja enamasti seaduses täpsalt määratud. Ometi võivad pooled mõnikord seadusliku tähtaja asemele seada mõne teise tähtaja.

Tähtaja möödumisele sarnane kustumis põhjus on muundusõiguse mitteteostamine. Mõned muundusõigused hävivad siiski hoolimata selles, et nende teostamiseks pole tähtaega seatud,
51) Näit. on abielu tühistatav ka pärast 10 aasta tähtaja möödumist.

52) Tähtaeg on näit. ostuõiguse juures 2 kuud, õigustatu teadmatusel oma õigusest 1 aasta (BES §1648-1653). Asjaosalised võivad ka ise kokkuleppel määrata muundusõiguste teostamise tähtaja, näit. taganemise juures (TS §1645).

Ex bibl. univ. Tart.

kui neid õigel aja ei teostata ⁵³⁾. Vahel on selleks vaja nõuda taganemisõiguslaselt avaldust, kas ta taganeda tahab ⁵⁴⁾.

3. Paljud muundusõigused kustuvad loobumisega. Mõningate juures on aga loobumine lubamatu. On vaieldav, kas loobumine peab toimuma ühe- või kahekülgse õigustoiminguga. Arvatakse, et välja arvatud juhtumid, mil ühekülgne loobumine seaduses eneses on ette nähtud, on lubatud vaid lepinguline loobumine. Üldreeglina pole see aga paikapidav. Nõudest loobumiseks on küll vaja lepingut BES-e §357o järgi. See säte kehtib aga peamiselt võlaõiguse kohta. Pole aga mingit alust seda reeglit laiendada kõigi muundusõiguste kohta ⁵⁵⁾.

4. Edasi võivad muundusõigused kustuda mõningate sündmuste tõttu.

Siia kuulub eriti õigustatu surm juhtu-

53) Taganemine (TS § (1645)).

54) Taganemine (TS § 1651 I).

55) Näit. andestus AS §21-es, loobumine vaieldava õigustoimingu tühistamisest j.t.

mitel, kui muundusõigus on pärandamatu 56). Ka selle surm, kelle vastu muundus oleks teostatud, toob vahel muundusõiguse kustumise 57).

Eriti võlaõiguses sage kustumispõhjus on asja või samme hävimine. Enamasti on küllal-dane nende juhuslik hävimine, mõnikord on aga va-jalik ühe poole süüd.

Kui õigustatule kuulub mitu muundus-õigust, siis kustuvad tugevaima toimega muundus-õiguse teostamisel ka teised. Nõrgema mõjuga õi-guse teostamisel ei esine see toime alati 58).

5. Mõned muundusõigused kustuvad ka kolmanda isiku või selle tegevuse läbi, kelle vastu muundusõigust oleks teostatud. Enamail juh-tumitel pole aga viimase mõjustused muundusõigus-tele võimalikud. Lepingu vaidlemis- ja taganemis-õiguse teostamist ei saa ta takistada. On aga

56) Sellisel viisil kustub näit. kinkija tühista-misõigus (BES § 4485), abikaasale kuuluv abielu vaidlemisõigus (AS § 14 p. 5,6).

57) BES § 4485.

58) Vrd. lepingu tühistamise ja hinnaalanduse hagi (BES § 3264, 3265).

olemas muundusõigusi, mille kustumine teostub selle isiku õigusliku tegevuse läbi, kelle vastu muundusõigus on suunatud ⁵⁹⁾. Muundusõiguse mõjustusena tuleb vaadelda ka juhtumit, kui isik, kelle vastu muundus tuleks teostamisele, on õigustatud seadma tähtaega õiguse teostamiseks ⁶⁰⁾. Siin ei too tegavus küll otseselt õiguse kustumist, valmistab teda selleks aga ette.

E. Muundusõiguste liigitus.

Muundusõigusi võib jagada liikidesse lähtudes mitmesugustest jagamisalustest. Siin tähendame vaid kolm tähtsamat jaotusvõimalust:

1. Kui liigitada muundusõigusi oma tekkimisaluse järgi, siis saame kaks liiki:
59) Näit. kes avaliku kuulutusega on tõotanud anda mingisuguse talituse eest teatava tasu, ei saa oma tõotust tagasi võtta, kui keegi on teinud ettevalmistusi selle teostamiseks (BES § 3139).
60) Taganemine (TS § 1651 II).

seaduslikud ja õigustoimingulised muundusõigused. Seaduslik muundusõigus esineb juhtumil, kui muundusõigus vahetult seadusel, õigustoiminguline - kui ta rajaneb õigustoimingul (leping, testament). Et muundusõiguse tekkimine ja toime on seaduse poolt normatud, ei ole siinkohal oluline. Müüdu oleks vaid, kuna peaaegu kõik muundusõigused on ette nähtud seaduses, seaduslikud muundusõigused. On oluline, kas muundusõigus tekib ilma vastastikuse kokkuleppeta seaduse sätete tõttu, või rajatakse ta õigustoiminguga ⁶¹⁾. Viimaste hulka tuleb lugeda ka muundusõigusi, mis on seaduses ette nähtud puuduvate 61) Seaduslikud muundusõigused on näit. kõik vaidlemisõigused, kus tühisus ei saabu ipso iure. Õigustoimingulised muundusõigused on näit. valikuõigus alternatiivse obligatsiooni juures. Mõningad muundusõigused esinevad niihästi seaduslikena kui ka õigustoimingulistena, näit. taganemisõigus.

leppetingimuste täiendusena ⁶²⁾, s.o. tulevad seaduses ette nähtud kujul rakendamisele subsidiaarsetena.

2. Muundusõigusi võib jagada ka iseseisvateks ja iseseisimatuteks ehk aktsessoorseteks, liigitus, mis nende õiguste loovutamisel on suurima tähendusega ⁶³⁾. Aktsessoorsed muundusõigused on seotud õigustatu õiguste ja kohustustega ja esinevad vaid selleks, et neid muundada. Iseseisvatel muundusõigustel puudub vahetu suhe õigustatu muu õiguspositsiooniga ⁶⁴⁾.

3. Olulisim liigitus käsitletavale kü-
62) Seepärast on rendi-, üüri- ja teenistuslepingu ülesütlemisõigus õigustoiminguline muundusõigus ka siis, kui pooled pole ülesütlemiseks kokku leppinud.

63) Nimelt on aktsessoorsed muundusõigused loovutatavad vaid oma peaõigustega koos. Vt. Seckel, *op. cit.*, lk. 217.

64) Aktsessoorsete muundusõiguste hulka kuuluvad näit. abielu vaieldamisõigus, taganemis-, ülesütlemis- ja tühistamisõigused, alternatiivse obligatsiooni valikuõigus.

simusele on aga muundusõiguste liigitus nende efekti järgi, mis esinevad nende teostamisel. Vastavalt sellele jagatakse muundusõigused loovateks, muutvateks ja kustutavateks. Rajavad õigused on muundusõigused, mis tagavad võimaluse õiguse või õigussuhte ühekülgselt loomiseks ⁶⁵⁾. Muutusõigused on õigused, mis olevate õigusvahekordade sisu muudavad ⁶⁶⁾. Kustutavad õigused on lõppeks sellised, mis tühistavad õiguse või õigusvahekorra ⁶⁷⁾.

F. Muundusõiguste teostamine.

I. Muundusõigused annavad võimaluse õigusemuundamise ühekülgselt teostamiseks. See, enamasti ainuke toime, ei teki iseenesest, vaid

65) Siia kuuluvad näit. ostueesõigus, tagasiost ja tagasimüük.

66) Näit. alternatiivse obligatsiooni valikuõigus, kolmanda isiku valikuõigus (BES §2925).

67) Vaidlemis-, ülesütlemis- ja tühistamisõigused, taganemisõigus, tasaarvestus, sundosast ilmajätmise õigus.

vajab selleks muundusõiguste teostamist. Muundusõigust võib teostada otsekohe kui ta on tekkinud.

II. Muundusõiguste teostamine toimub ühekülgsel tahteavaldusega, mis vahel, et omada toimet, vajab riigivõimu kaastegevust, eriti kohtuotsuse kujul.

I. Muundusõiguste suuremat osa, eriti obligatsiooniõiguses, võib teostada ühekülgsel tahteavaldusega. Enamasti tuleb avaldus teha vastaspoolele⁶⁸⁾. Vaid erandlikult on küllaldane avaldus, mis pole tehtud vastaspoolele ja nimelt siis, kui muundusõiguse teostamine toimub viimse tahteavaldusega või on muidu tekkinud ühekülgsel tahteavaldusega⁶⁹⁾.

68) Näit. kõik ülesütlemisõigused, volitaja poolt volituse tühistamine (BES §4404), väljaostu- ja ostuõigus, valikuõigus alt. obligatsioonide juures, tasaarvutamine, taganemine.

69) Testamendiga teostatakse sundosast ilmajätmise õigust (TS §778). Avaliku tasutõotuse tagasivõtmine toimub avaliku kuulutusega, mille teadmist aga kellelegi kohustavaks ei saa teha (BES §3139).

2. Käsitletava küsimuse - muundushagi aluseks on aga olund, et mitte kõik muundusõigused pole teostatavad ühekülgselt tahteavaldusega. Mõnede õiguste juures tekib õiguse muutmine alles õigustmuundava otsusega, mida taotletakse muundushagi esitamiseks.

Muundusõiguste olemuse, tekkimise, lõppemise, liigitamise ja teostamise käsitlemisega oleme lõpetanud käsitlemise muundushagi elementidest. Allpool puudutame küsimust muundusotsuse toimest, mille puudutamine on oluline, sest muundusotsus, nagu eelpool nägime, erineb oma konstitutiivse mõju poolest teistest, deklaratiivse tähendusega kohtuotsustest.

§ 9 Muundusotsuse toime.

Muundushagi olemusest nähtub, et õigustatu võib vastavate eelduste olelul hagi abil nõuda vastava õigusliku vahekorra või kohtuotsuse muutmist. Nõutav muutmine peab kokkukõlas olema tekkinud muudatustega varem aluseks olnud õigusvahekorras ühelt poolt, teiselt poolt vastavalt hagi esitaja isikule kujuneb olukord erinevalt. Nii võib õigustatu nõuda näit. alimentide andmise jätkamist või kõrgendamist, kohustatuga nende vähendamist või tasukohustuse kaotamist. Kui kohustatu nõuab alimentide vähendamist, siis ei või kohtunik loomulikult vabastada teda kohustusest üldse, teiselt poolt ei või ta, kui on nõutud kaotamist, muuta sammete kõrgust või nende sammamise kestust.

Vähendamishagi võib kohustatu, kuna nõue aegumisele ei allu, vaid on lubatav nii sageli, kui võrd mõõduandvad olukorrad hiljem oluliselt on muutunud, esitada nii kaua ja sageli, kui võrd alandamine üldse veel on võimalik. Vas-

tavalt sellele omab ka õigustatu õigust nõuda kõrgendamist, kuivõrd see on oludest põhjendatud ja kuisageli see talle meeldib. Sest alimentide hiliseks muutmine pole lõplik, vaid igal ajal võib kohtunik luua uue, erineva korralduse, kui viimase kohtuotsuse alused vahepeal on muutunud.

Muundushagiga taotletav kohtuotsus on kujundus- ehk muundusotsus, mis loob õigustoime, mis poleks ilma otsuseta üldse olemas. Ta astub muudetud kohtuotsuse või õigusseisundi asemele ja omab vahetu järeldusena temas kindlaks määratud õigusliku olukorra muudatuse. Toime ise on materiaalõiguslik niivõrd, kuivõrd ta loob uue õigusseisundi. Muundusotsus pole aga sellel juhtumil ei samme- ega tuvastusotsus, kui ta tuvastab materiaalse õiguse, mille alusel nõutakse vastavat muundust, kas olevana või mitteolevana. Viimasel juhtumil hagi tagasilükkav kohtuotsus ei või loomulikult omada mingeid muundustoimeid, tema toime ilmneb aga tuvastusvormis, ilma et ta oleks tuvastusotsus. See rajaneb sellel, et igas otsuses peitub teatud tuvastustoime.

Puudub ühtlane normamine ajamomendi kohta, millal muundus tekib. On vaieldav, kas ja kui-võrd muundav otsus omab tagasiulatuvat jõudu. Muunduse tekkimise ajamomendiks võib pidada aega, millal on tekkinud mõõduandvate vahekordade muutumine, või ka kohtuotsuse seadusjõustumise päeva, või ka hagi esitamise päeva. Üldiselt langeb ära esimene seisund, sest üldreeglina muundumist ei peeta lubatavaks muunduse tekkimise silmapilgust, sest ajamomendi kindlaksmääramine, millal on tegelikult tekkinud mõõduandvate vahekordade muutus, on seotud enamasti tunduvate raskustega. Ja pooldades muundusotsuse tagasiulatuvat jõudu, oleks võimalik hagi esitada näit. alimentide järelemaksmisele või tagasimaksmisele ja nimelt tagasiulatuvalt ajamomendist, mil on tekkinud muundushagi põhistavad muutunud vahekorrad. Meie jõuaksime seisundile, mida ei tule pooldada, sest ühelt poolt alimentidele õigustatu, kes bona fide oma elatise on tarvitanud, peaks vaba olema täielikust või osalisest temale eelmise kohtuotsuse alusel õiguslikult kuuluvast elatise

tagasimaksmisest. Teiselt poolt peab alimentideks kohustatudolema kaitstud selle eest, et ta, kuna ta on mõistetud vaid madala elatise maksmiseks, nüüd hiljem peab möödunud aja eest tagant järele maksuma. Need juhtumid oleksid mõlematele pooltele enamasti väga rasked. Siiski esineb üksikuid juhtumeid, kus seadus expressis verbis on muundusotsusele omistanud tagasiulatuva jõu, näit. relatiivse tühisuse korral- abielutühisus.

Kui vaadelda teist momenti, millal võiks tekkida muundusotsuse mõju, s.o. muundusotsuse seadusjõustumise momenti, siis tuleb kinditada, et üldiselt on see moment aluseks võetud, mis on ka täielikult põhjendatud. Eeldades, et juriidiline muundumine tuleneb konstitutiivse kohtuotsuse sisust, tuleb arvata, et too, oma olemuse kohaselt mõjub normaalselt vaid "ex nunc", s.o. tema astumisest seadusjõusse. Sest kui muundumise aluseks on kohtuotsus, ei võiks ka muundumine tekkida momendist, mil pole veel olemas muundusotsust kui muundumise alust.

Samuti võiks kõne alla tulla ka kolmas moment, s.o. muundusotsuse mõju tekkimine

hagi esitamise momendist. Sellega välditakse, et üks pooltest õiguskaitselahendite õigustamatu esitamisega kohtuotsuse seadusjärgustamise edasi lükkab ja seega teist poolt tema huvides kahjustab. Seega tuleks varasem kohtuotsus või õiguslik seisund muuta momendist, mil esitatakse hagi varasema kohtuotsuse või õigusliku seisundi muutmiseks.

Eelpool olema käsitletud olulisemaid probleeme, mis on seotud muundushagiga: ta mõistet, erinevusi teistest hagiliikidest, ta elemente ning muundusotsuse toimet. On kaheldamatu, et muundushagiga on seotud terve rida siin käsitlemata jäänud küsimusi, kuid nende lahendamine ei mahu käesoleva töö raamidesse. Mis puutub muundushagi õiguspoliitilisse tähtsusse, siis tuleb tunnustada, et ta on vahend õigluse teostamiseks. Kas õigustoiminguga, seadusega või kohtuotsusega fikseeritud vahekorrad võivad muutuda käibe arengu või muude põhjuste tõttu äärmiselt ebaõiglaseks, kuigi need vahekorrad neid fikseeriva olundi tekkimisel, näit. kohtuotsuse seadus-

jõustumisel, vastasid täiesti antud ühiskonnas kehtivaile vaateile õiglusest. Et vältida õiglusetust ühiskonna liikmeile, on seadusandja loobunud karmist formalismist ning jätnud tee vana- de vahekordade muundamiseks nii, et nad vastaksid õigluse nõudeile. Selleks vahendiks, nagu nägime, on muundus hagi ning juba ta otstarb- teos- tada õiglust, tõendab ta olemasolu vajadust.